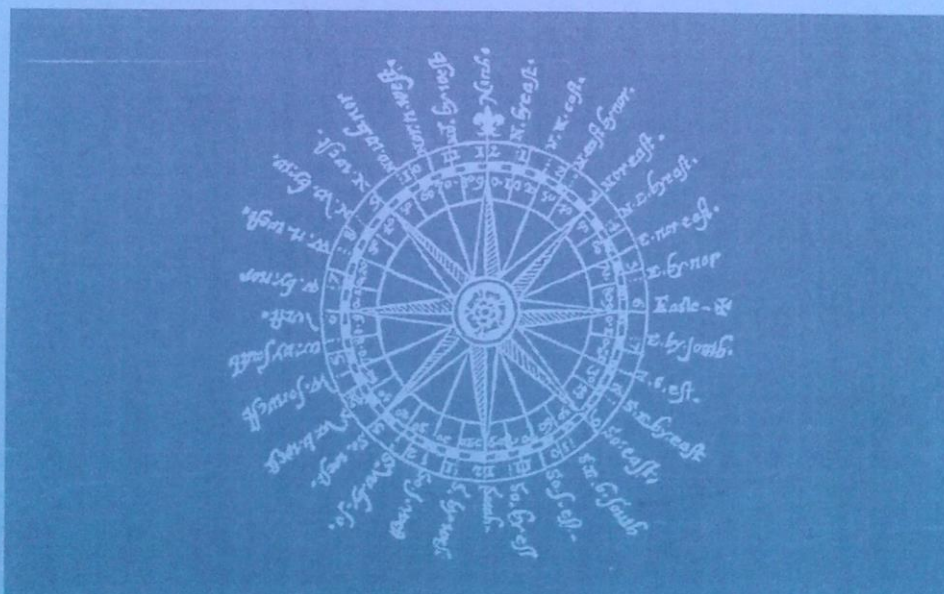

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Число 11

УДК 930 : 913 (477) | 001.8 (05)
ББК 63.2 (4Укр) Я5

Затверджено до друку Вченою радою Інституту історії України НАН України (Протокол № 1 від 27 січня 2009 р.)

Історико-географічні дослідження в Україні. Збірка наукових праць. Число 11 / Відп. ред. Г.В.Боряк. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2009. – 350 с.

У збірці наукових праць розглядаються проблеми історичної географії, картографії, топографії, нумізматики, етнічної історії України. Видання розраховане на фахівців спеціальних галузей історичних знань, проблем регіоналістики, пам'яткознавства, історії міст і сіл України, дослідників символіки, територіальної атрибутики, емблематики, суспільствознавців, етнологів, географів, архівних, бібліотечних, музейних працівників, викладачів, аспірантів, студентів вузів гуманітарного профілю, красзнавців.

Редакційна колегія: д.і.н. Г.В.Боряк (відп. редактор); д.і.н. М.Ф.Дмитрієнко (заст. відп. редактора); к.і.н. В.В.Томозов (заст. відп. редактора); к.географ.н. С.Б.Хведченя (відп. секретар); д.і.н. Я.В.Верменич, д.і.н. І.Н.Войцехівська; член-кор. НАН України, д.і.н. О.П.Рєєнт; д.географ.н. Р.І.Сосса; к.і.н. Д.В.Тоїчкін.

Рецензенти:

В.М.Даниленко – член-кор. НАН України; доктор історичних наук, професор;

Н.І.Миронець – доктор історичних наук, професор;

О.С.Рубльов – доктор історичних наук, професор.

Автори вміщених статей та матеріалів висловлюють свою власну думку, що не обов'язково збігається з поглядами членів редколегії, і несуть відповідальність за достовірність наведених фактів та відомостей.

У разі передруку узгодження з редколегією обов'язкове.

Видання внесено згідно постанови Вищої Атестаційної Комісії України до переліку наукових фахових видань з історичної науки (постанова президії ВАК України від 09.06.1999 р. №1-05/7).

Свідоцтво про держреєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ, №6933 від 04.02.2003 р., видане Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

© Інститут історії України НАН України

© Автори

Огуй О. “Золоті татарські, турецькі, язичні; флорини землі нашої”: до проблеми таємничого монетарного терміна XV – XVII ст.....	186
Бакалець О. Велико-Бушевський скарб 2004 р. західноєвропейських монет XVII ст.....	197
Суховарова-Жорнова О. Родинні портрети Лівобережної України XVIII – XIX ст. з колекції Національного музею історії України	210
Шевчук Ю. Політичні репресії проти чеської інтелігенції Житомирщини в добу “великого терору”	223
Вронська Т. Етнодемографічна катастрофа в Західній Україні: жовтень 1947 р.....	238
Жданович Олексій. Досвід застосування електронних баз даних в історичних дослідженнях	256
Мищак І. Соціально-економічні та культурні перетворення на західноукраїнських землях після включення їх до складу УРСР: новітня історіографія	276
Терентьєва Н. Розвиток українсько-грецьких культурних контактів: Тижні (Дні) грецької культури у м. Одеса.....	288
Буряк Л. Історична фемінологія у західній історіографії: тенденції другої половини XX – початку XXI ст.	300
Тоїчкін Д. Дослідження XXI століття. Рецензія на книгу Manoucher Moshtagh Khorasani. Arms and Armor from Iran. The bronze Age to the End of the Qajar Period. – Tübingen, Germany: Legat-Verlag GmbH & Co. KG, 2006. (Манучегр Хорасані. Наступальна та захисна зброя з Ірану. Від бронзового віку до епохи Каджарів).....	314
Відомості про авторів.....	342
Summary	344
Резюме.....	350

Олексій Бакалець

ВЕЛИКО-БУШІВСЬКИЙ СКАРБ 2004 Р. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОНЕТ XVII СТ.

Про роль західноєвропейських монет в грошовому обігу Гетьманщини (1648–1764 рр.) свідчать близько 500 скарбів, музейних та приватних колекцій, виявлених в другій половині XIX – на початку XXI ст., вивчених та введених у науковий обіг, в тому числі 63 – автором статті. Аналіз скарбів із наявністю талерів та їх фракцій в українському грошовому господарстві яскраво ілюструє скарб срібних монет із с. Велика Бушинка Немирівського району Вінницької області.

Дослідивши 357 скарбових комплекси із монетами майже 20 країн Європи, присутніх у великих та малих скарбах Гетьманщини, нами зафіксовано скарби із вмістом талерів у 98 випадках (19,83%), тобто майже в кожній четвертій знахідці. Серед 55 скарбів із вмістом західноєвропейських монет, знайдених на території Вінниччини в XIX – на початку XXI ст., в 11 (11,2 %) зустрічаються від 1 до 6 талерів, переважно левендальдерів, альбертусталерів, ріксдаальдерів та рейхсталерів. Найбільше знахідок припадає на левендальдери та ріксдаальдери Голландської республіки провінцій: Гельдерну, Голландії, Фризії, Західної Фризії, Зеландії, м. Кампена, м. Зволле, Оверіселля, Утрехта, Бельгії. Талери цієї держави виявлені в 11 скарбах (№ 244, 246, 247, 248, 255, 259, 262, 267, 277, 282, 283, 288).

Другу велику групу срібних талерів, знайдених на території Вінниччини, складають рейхсталери держав та міст Священної Римської імперії. Їх присутність зафіксована у 8 скарбах (№ 244, 246, 247, 255, 258, 259, 267, 283), що свідчить про роль цієї держави в грошовому обігу Поділля. Найчастіше зустрічаються талери німецьких держав: Ольденбурга, Брауншвейгу із зображенням велетня, який в пошуках родовищ срібла, вириває із корінням столітню ялину, рідше – Брунсвіку, Гамбурга, Зальцбурга, Тіролю, Лінбурга, Емдена.

Лише в 4 комплексах монет другої половини XVII ст. (№ 244, 255, 259, 262) містяться талери Іспанських Нідерландів, переважно альбертусталери та ріксдаальдери часів правління Альберта та Ізабелли (1599–1621) і Філіпа IV (1621–1665). Окремими знахідками талерів

представлені Річ Посполита (№ 244) часу правління Сигізмунда III (1587–1632), Бранденбург (№ 248) – Георга Вільгельма (1621–1640), Швейцарія (№ 244), провінції Шафхаузен.

Не дуже часто в скарбах Вінниччини та в цілому Гетьманщини, зустрічаються флорини (2/3 талера) і півталери (1/2 талера), відкарбовані на монетних дворах Європи. В нашій топографії ці номінали зафіксовані в 17 (4,7 %) скарбах Гетьманщини 1648–1700 рр. В найбільшій кількості зустрічаються монети Голландської республіки. Флорини провінцій цієї держави виявлені в 7 скарбах та півталери – у 6. На Вінниччині флорини зафіксовані у 5 скарбах (№ 247, 248, 267, 283, 291), півталери – у 2 комплексах (№ 240, 259), що свідчить про їх активну роль на грошовому ринку серед інших фракцій талера.

В більшості скарбів Гетьманщини (1648–1764 рр.), поряд із талерами і флоринами Голландської республіки, Іспанських Нідерландів, Священної Римської імперії, Бранденбургсько-Пруської держави, містяться польські срібні орти, білонні тимфи та монети середніх номіналів – шостаки, трояки, півтораки, гроші, півгроші, третяки, шеляги, денари.

Лічильно-грошова система Речі Посполитої, яка фактично панувала на Поділлі в XVII–XVIII ст., була близькою до дукатово-талерної системи більшості європейських держав. Для більш чіткого розуміння співвідношення грошових одиниць від золотого дуката до білонного денара в грошовому обігу Речі Посполитої і Гетьманщини в 1612–1676 рр. наведемо дані порівняльної таблиці 1.

Співвідношення монет в Речі Посполитій у XVII ст. суттєво не змінилося, але в умовах економічної кризи 40–60-х рр., Ян II Казимир (1648–1668) провів грошову реформу, яка понизила в цілому якість польського гроша та призвела до проникнення на грошовий ринок Гетьманщини дрібних низькопробних західноєвропейських монет. Про це свідчить 80 % скарбів другої половини XVII ст., знайдених на території 8 сучасних областей України та зокрема, на Вінниччині.

Проаналізуємо новий скарб, виявлений у 2004 р. в с. Велика Бушинка Немирівського району Вінницької області жителем села В.Криворучком. В скарбі зберігалися 483 срібні монети 1611–1667 рр., в тому числі: 6 ріксдаальдерів Голландської республіки, Нідерландів та Бельгії, 1 левковий півталер об'єднаних провінцій Голландської республіки, 1 флорин Священної Римської імперії часу Фердинанда II (1619–1637), 1 орт Пруссії, 264 срібних коронних ортів, 34 орти м. Гданська, 14 тимфів, 12 шостаків, 128 півтораків, 20 коронних

білонних шелягів і 1 денарій Яна II Казимира (1648–1668) (№ 247). Монети за часом карбування розподіляються так: перша половина XVII ст. – 433 (89,6 %) і друга половина XVII ст. – 50 (10,4 %).

Детальне вивчення кожної монети Велико-Бушівського скарбу засвідчило досить тривалий період накопичення скарбу, який складає 57 років. Найстарішою монетою знахідки є ріксдаальдер Голландської республіки 1611 р., наймолодшою – шостак 1668 р. Яна II Казимира. Про тривалий час використання монет скарбу в грошовому обігу та їх зношеність свідчать дані про діаметр, вагу та пробу 10 номіналів скарбу (див. *табл. 2*):

За державною приналежністю та кількістю монети розподіляються так: 475 монет (98,3%) скарбу належать тезавраціям Речі Посполитої, по 3 (0,62 %) – відповідно Голландської республіки та Бельгії, по одній (0,2 %) монеті в скарбі належать Священній Римській імперії та Пруссії. У скарбі наявні ріксдаальдери 1611 р. – 1, 1619 р. – 1, 1621 р. – 1 – Голландської республіки, 1619 р. – 1, 1621 р. – 2 – Бельгії. Священна Римська імперія представлена флорином (б.д.) Фердинанда II (1619–1637), а Пруссія (герцогство) – ортом 1665 р. Фрідріха Вільгельма I (1657–1688). Серед монет Речі Посполитої у скарбі переважають гроші Сигізмунда III (1587–1632), орти коронні 1621–1623 р. – 264 одиниць; орти м. Гданська 1612, 1614, 1615, 1617, 1620, 1623 рр. – 30 одиниць; шостаки коронні 1627–1632 рр. – 7 одиниць; півтораки коронні 1622–1632 р. – 128 одиниць; Яна II Казимира (1648–1668), тимфи (злотувки) 1663–1665 р. – 14 одиниць; орт 1668 – 1; шостаки коронні 1651–1668 рр. – 5 одиниць, шеляги коронні 1652–1653 рр. – 20 та один білонний денар 1651. Скарб у повному складі потрапив до Вінницького обласного державного краєзнавчого музею. Інвентарний № KB – 70651–71134.

Наукова вартість Велико-Бушинського скарбу надзвичайно велика. По-перше, в даний час дуже рідко до музейних установ потрапляють цілі скарбові комплекси, їх як правило перепродують колекціонерам. По-друге, скарб 2004 р. складається переважно із польських монет 1612–1668 рр., переважно ортів та півтораків, часів правління королів Сигізмунда III та Яна II Казимира, що характерно для більшості скарбів другої половини XVII ст. По-третє, майже всі срібні та білонні монети скарбу сильно потерті, що свідчить про тривалий термін їх використання та популярність на українському грошовому ринку в період перебування Поділля в складі Речі Посполитої (перша половина XVII ст.) та Гетьманщини. По-четверте, в скарбі поряд із коронними

польськими, гданськими та пруським ортами, тимфами, шостаками, півтораками, шелягами і денарієм, наявні 6 ріксдаальдерів, що характерно для значної кількості скарбів періоду Гетьманщини. Скарб ілюструє весь спектр грошових номіналів українського грошового ринку другої половини XVII ст.

1. Котляр М. Ф. Грошовий обіг України доби феодалізму. – К., 1971. – С. 216.
2. Kotlar M. Znaleziiska monet z XIV–XVII w na obszazt Ukrainskity SSR Materialy. – Wroclaw – Warszawa – Krakow – Gdansk. – 1975. – S. 6–272.
3. Стрижакова Н. Таляри Західної Європи в українських скарбах // Українська нумізматика і боністика. – К., 2000. – № 2. – С. 299–343.
4. Бакалець О.А. Гроші і грошовий обіг на Поділлі в XVII–XVIII ст. // Наук. записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: історія. – Випуск 10. – Вінниця, 2006. – С. 216 – 228.
5. Бакалець О.А. Гроші і грошовий обіг на Поділлі в XVII ст. (за скарбовими матеріалами) // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: 36. наук. праць: У 2-х част. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2006. – Число 13. – С.119 – 120.
6. Бакалець О. А. Талер в грошовому обігу України кінця XVI – першій чверті XVIII ст. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: 36. наук. праць: У 2-х част. – К.: НАНУ. Ін-т історії України, 2005. – С. 142–171.

Таблиця 1

Співвідношення номіналів монет в Речі посполитій та Гетьманщині в 1612–1676 рр.

Дукаг	Корон. талер	Легкий талер	1/2 талера	1/4 орг	Злот (тимф)	1/5 шостак	1/10 трояк	1/15 грош	1/30 1 гріш	1/60 півгріш	1/90 шеляг	1/540 денар
1	2	2 1/5	4	8	10	30	60	120	180	360	540	1800

Таблиця 2

Кількісні та якісні дані про монети Велико-Бушівського скарбу 2004 р.

Парам	Талер	Флорин	Півталер	Тимф	Орт	Шостак	Трояк	Півторак	Шеляг	Денар
Діам.	40 мм	37 мм	30 мм	32 мм	29 мм	26 мм	21 мм	19 мм	16 мм	14 мм
Вага	28, 4– 28, 7 г	19, 9 г	13, 5 г	5, 05– 6, 04 г	5, 3– 7, 4 г	3, 48– 3, 95 г	1, 6 г	0, 6– 1, 2 г	1, 7 г	0, 53 г
Проба срібла	800	650	800	475	250–700	375–475	375–475	250–375	250	250